PAUL

CLAUDEL

ZAMIANA

l'echange

Dyrektor i kierownik artystyczny: HENRYK GIŻYCKI
Kierownik literacki: ANDRZEJ OCHALSKI
Kierownik muzyczny: JOLANTA SZCZERBA-KANIK

Paul Claudel urodził się w 1868 r. w Villeneuve-sur-Fere, w departamencie Aisne. Ukończywszy Lycee Louis-le-Grand został słuchaczem Ecole de Droit et des Sciences Politiques (Wyższej Szkoły Prawniczej i Nauk Politycznych). W czerwcu 1886 r. odkrywa Rimbauda, którego twórczość go „zaczarowuje". W tym samym roku stwierdza, iż dostąpił łaski słuchając „Magnificat" w katedrze Notre-Dame w wieczór Bożego Narodzenia.

W 1890 r. rozpoczyna karierę dyplomatyczną, jako konsul, minister pełnomocny, a w końcu ambasador, przebywa w licznych krajach, zwłaszcza na Dalekim Wschodzie i w Ameryce Południowej. Pisze dla sceny: „Tete d'Or" (1880 Złota głowa), „La Ville" (1890 Miasto), „Zamiana" (1893 L'Echange), „Spoczynek dnia siódmego" (Le Repos du Septieme Jour, 1896). W 1900 r. publikuje zbiór poematów prozą napisanych pod wpływem pobytu w Chinach: „Connaissance de l'Est", od r. 1904 pisze „Art Poetique". W r. 1905 pojmuje za żonę córkę lyońskiego architekta, Reine Saint-Martin Perrin.

W roku następnym powraca do teatru ze sztuką „Punkt przecięcia" (Portage de Midi), która zostaje opublikowana w stu pięćdziesięciu egzemplarzach, a potem wycofana ze sprzedaży, dlatego, że poruszała zbyt intymny temat (utwór ten wystawił dopiero w 1948 r. J.-L. Barrauit). „Zwiastowanie" (L'Annonce faite a'Marie), przeróbka „Młodości Wioleny" (La Jeune Fille Violaine), zostaje wystawione w 1912 r. w Theatre de l'Oeuvre przez Lugne-Poe: jest to pierwsze przedstawienie teatralne utworu dramatycznego Claudela. „Zakładnik" (L'Otage, 1910), „Twardy chleb" (Le Pain dur, 1915), „Ojciec poniżony" (Le Pere humilie, 1916) – stanowią trylogię rozciągającą się na trzy pokolenia. W 1910 r. Claudel opublikował arcydzieło swej poezji lirycznej, „Cinq grandes Ddes, suivies d'un Processional pour saleur le siecle nouveau", wydaje następnie „La Cantate a trois voix" (1913) i „Duex Poemes d'ete (1914).

W latach 1919–24 Claudel pisze dramat o dużej ilości epizodów – „Le Soulier de Satin (Atłasowy trzewiczek), który J.-L. Barrault wystawił w Comedie – Francaise w 1943 r. i ponownie w skróconej wersji w 1963 r. w Theatre de France. W tym czasie tworzy dwie farsy liryczne: „L'Ours et la Lune" (Niedźwiedz i księżyc) i „Protee" (proteusz), a następnie sceny „dialogowane i animowane" oparte na Biblii lub wydarzeniach historycznych: „Księga Krzysztofa Kolumba" (Le Livre de Christphe Colomb, 1933), „Joanna d'Arc na stosie" (Jeanne au Bucher, 1939), „Historia Tobiasza i Sary" (L'Historie de Tobie et de Sarah, 1940). W 1946 r. Claudel został wybrany do Akademii Francuskiej. Zmarł w 1955 r. Jego dzieła dramatyczne zostały opublikowane w kolekcji „Pleiade".

Zarówno w swych utworach teatranych jak i poetyckich Paul Claudel stara się rozjaśnić tajemnicę świata i losu ludzkiego w świetle wiary chrześcijańskiej. Twórczość dramatyczna tego autora streszcza się w patetycznym wysiłku mającym na celu oderwanie istoty ludzkiej od namiętności ziemskich niezdolnych zaspokoić jej potrzeby bezpieczeństwa i absolutu, by poprowadzić ją powoli wbrew pokusom cielesnym, ku Bogu, to znaczy ku jej pierwszej przyczynie jak i ostatecznemu kresowi i pozwolić odnaleźć jej zarazem pierwotną niewinność i raj utracony.

Paul Surer – „Współczesny teatr francuski"
W-wa 1973, str. 106–107.

Z LISTÓW DO COPEAU O „ZAMIANIE"

Otrzymałem telegram, w którym zawiadamia Pan mnie o swoim zamiarze wystawienia „Zamiany" około Bożego Narodzenia i odpowiedziałem wyrażając zgodę. Proszę, aby Pan był łaskaw przysłać mi egzemplarz z zaznaczonymi skrótami, które chce Pan poczynić w tekście. Proszę też o wiadomość, czy wydaje się Panu potrzebna moja obecność w Paryżu. Wyznaję, że wolałbym się stąd teraz nie ruszać. Chciałbym też wiedzieć, jaką ogólną koncepcję przyjmie Pan w sposobie ujęcia tej sztuki. Co do mnie, od wielu lat nie odczytywałem jej na nowo. Jednakże sądzę co następuje. Są do wyboru dwa sposoby: albo grać delikatnie, pastelowo. harmonijnie, w stylu muzyki kameralnej albo w jaskrawych barwach, przesadnie, prawie karykaturalnie, w rodzaju obrazów Van Dongena. Opowiedziałbym się raczej za tą drugą możliwością.

Chciałbym, żeby tylko Marta wydawała się prawdziwą kobietą między trzema ponurymi marionetkami o sztywnych gestach i niewzruszonych twarzach (powinny by to być niemal maski). A więc koloryt ciemny, intensywny. Morze w odcieniu indygo, kończące się falą na horyzoncie, podłoga przykryta płótnem brunatnym jak tytoń, Louis Laine w koszuli szkarłatnej, Nageoire w letnim ubraniu, krawat i pasek zielony, Lechy w bluzce porzeczkowego koloru, krawat niebieski i brylanty; Marta może mieć szal czarny. Nageoire gruby, blady, łysy, z długimi czarnymi włosami spadającymi na kark, przypomina kaznodzieję czy też sekretarza stanu Bryana. Lechy w ogromnym słonecznym kapeluszu, włosy zwinięte nad czołem w wałek, nos krótki, broda mocna; wszyscy troje mają szerokie skrzywione grymasem usta.

Podaję Panu te wszystkie szczegóły, żeby wyjaśnić psychologię tych postaci. Cały dramat polega na kontraście między żywą kobietą, a tymi złowieszczymi kukłami. W ostatniej scenie Thomas Pollock w czerni, w ogromnym cylindrze na głowie

W trzecim akcie Lechy ma duży hiszpański szal z białego jedwabiu. Mam nadzieję, że aktorka która tę rolę zagra, będzie obdarzona odpowiednim temperamentem (...)

P. Clau.

Nageoire niech nigdy nie zdejmuje kapelusza i w ogóle go nie dotyka.

Hamburg, 6 grudnia 1913.

(...) Jeżeli rola Marty będzie grana w tonie płaczliwym i ckliwym, jak aktorki bywają skłonne interpretować rolę Wiolany, cała sztuka straci sens. Marta jest kobietą „praktyczną" i na scenie trzeba bez litości odzierać tę postać z nadmiaru poetyckich dodatków, którymi ją niepotrzebnie ustroiłem.

Co do Lechy, musi to być kobieta z fantazją, „rara avis"! W aktach pierwszym i drugim widzę ją w amazonce, butach z cholewami, ze szpicrutą, a w akcie trzecim w balowej czerwonej sukni, jak najbardziej w złym guście, z szalem hiszpańskim. (...) Pada na dywan płasko, twarzą w dół, z jedną dłonią odwróconą. Ten połamany pajac stanowi pendant do trupa Laine'a. Thomas nakrywa ją wstydliwie płaszczem. W trzecim akcie główną osobą dramatu jest cylinder Thomasa; powinien być bardzo duży i nieruchomy na jego głowie. To będzie niezły efekt: mężczyzna we fraku i cylindrze wyciągający za nogi trupa Laine'a. W akcie drugim dodajmy do kostiumu Louisa chustę na szyję.

Cały urok polega na tym pomyśle: jedynie Marta reprezentuje idealizm i zarazem jest jedyną kobietą naprawdę, „praktyczną". Wszyscy pozostali, będąc wyłącznie materialistami, są w rzeczywistości ofiarami mrzonek.

W trzecim akcie dwa pionki leżą obalone. Zostają tylko Thomas i Marta, która wyciąga ręce do tego człowieka szczerego i smutnego, jak do groteskowego w swej czerni i tiarze kapłana idiotycznej cywilizacji.

8 grudnia 1913.

(....) Co do Lechy, jest to kabotynka, przez cały czas stara się zwrócić na siebie uwagę, nawet wtedy, kiedy nie ona ma głos. Można więc w akcie pierwszym zaimprowizować rozmaite gierki: na przykład Lechy wychodząc robi jakieś pas z „cakewołka", wracając wsuwa głowę pomiędzy Thomasa i Martę, naśladując gesty Thomasa, gdy ten coś mruczy jak ktoś powtarzający rolę itp.

PAUL

CLAUDEL

ZAMIANA

l'echange

Pr.
27.06.81 r.

Przekład:
Jarosław Iwaszkiewicz

Reżyseria:
Włodzimierz Nurkowski

Scenografia:
Anna Sekuła

Muzyka:
Jolanta Szczerba-Kanik

OBSADA:

Marta	Zdzisława Wilkówna
Lechy Elbernon	Barbara Stesłowicz
Ludwik Laine	Krzysztof J. Wojciechowski
Tomasz Pollock	Aleksander Bednarz

Inspicient — Janina Grudniewicz Sufler — Zofia Łukomska

Spektakl w trzech aktach

(...) W osobliwej historii człowieka, który sprzedał własną żonę – myślę o „Zamianie" (1893) – Claudel przeciwstawia amerykńskiemu kapitaliście (echa purytańskiej etyki bogactwa i okrutny merkantylizm wymiany) dwie osoby: Lechy Elbernon i Ludwika Laine'a, aktorkę utrzymankę i potomka Indian, co – nieudany, leniwy, kapryśny – marzy o powrocie do zwierzęcej niewinności instynktu, Ale to właśnie Rimbaud zapowiadał, że nigdy nie zbrudzi sobie rąk pracą! Że osiągnie w sobie człowieka sprzed grzechu pierworodnego! Aktorka mówi do „dzikusa":

Chodź, bądź wolny!
Cóżbyś powiedział słysząc oddech zimowego
wiatru pod drzwiami.
Pomyśl o lasach! Czołgając się po
zgiętym konarze,
Głową w dół, widziałeś wierzchołki drzew,
wychylające się we mgle w głębi przepaści,
żółtawą sowę, polatującą w księżycowym
świetle.
Pomyśl o połyskliwych prądach, gdzie
widać ogromne szare ryby,
Łososia i muskallongee,
Kochaj mnie, ponieważ jestem piękna!
Kochaj mnie, ponieważ jestem miłością
i nie znam prawa ni przepisu!
Idę z miejsca na miejsce, i nie jestem
jedną kobietą, ale kilkoma, żywym cudem
zmyślonej opowieści!
Żyj! Poczuj w sobie
Potęgę młodości, którą niełatwo poskromić.
Bądź wolny!...

Zgodnie z techniką Claudela, co – budując postacie – nakłada na siebie „uczucia głębokie i silne", dążąc do syntetycznego i symbolicznego efektu, Lechy Elbernon, dość przypadkowa aktorka, staje się stopniowo Kobietą, Ameryką i Muzą, obietnicą doczesności, wołaniem włóczęgi i przestrzeni, wreszcie wolnością instynktu i wyobraźni. Albowiem sztuka rodzi się z buntu i Lechy to Muza bez Łaski, przeklęta siostra tej, której Claudel poświęcił później piękny poemat. Jest więc wielkość w moralnym samobójstwie Ludwika Laine i rozpętaniu „mistrzyni błędu", aktorki, której powołaniem jest „przedstawiać to czego nie ma". Wolność zerwawszy więzy, obraca się w pustce przeciwko sobie samej, spalając młodość, której jest krótkotrwałym wyrazem. Sprzedana żona Laine'a, Marta, reprezentuje w „Zamianie" europejskie cnoty wierności i ładu; prawo, broniące człowieka przeciw nieludzkości instynktu i pieniądza, które wspólnie zmieniają go w przedmiot ...

Jan Błoński – „Claudel" (fragment)
w: Dialog 1962/7

Chciałby tą swoją pełną szczęścia i zgodzenia podzielić się z Martą Marzyłat wdzięcz
Od niej Wraca do niej potem lepta,
pieniądz, utajonej skrzynki
wymiotów sumienia
Chce być czysty
Ale jest winny
Nie może dać się złapać Marcie
Wyrzuca od tomatów które ona
porzuca.

Osoby:

Ludwik Laine

Tomasz Polcook

Marta

Leohy Elbernon

AKT I

~~Muzyka.Pobrzeże wschodnie.Plaża na brzegu zatoki otoczonej~~ skałami i zalesionymi wzgórzami; drzewa schodzą się aż do morza. Odpływ odkrył wybrzeże.Pierwsze godziny poranka.

Marta siedzi przed drzwiami patrząc w ziemię.Ludwik Laine,młody człowiek,chudy,silny,czarnowłosy,z opaloną na miedziano twarzą wychodzi z wody i zwraca się ku niej.Zrywa parę garstek trawy i niedbale wyciera nią ciało.Potem siada przy niej i milczy przez chwilę.Wskazuje pośrodkiem linię horyzontu.

MARTA | Dzień ten w jasności pławi się aż do końca!

Widzisz Ludwiku,przez całą noc lał deszcz.

Deszcz ulewny,jakie się zdarzają tak często tutaj i słuchając szmeru wody myślałam o wszystkich przysłuchujących się mu tak samo

W tej samej chwili,o wszystkich,którzy się zbudzili,lub jeszcze nie zasnęli.

Morze o przypływie północnym wzburzyło się.

I z wielkim hałasem pluło w drzwi zamknięte.

A teraz cofnęło się.Dwukrotnie jeszcze napełni brzegi,idąc za biegiem Księżyca.

A także za biegiem Słońca,zanim jak lampa nie skryje się ono przed ludźmi,

Aby mogli zanąć.

Ale przecież nie spałeś dziś na dworze?

Koordynacja pracy artystycznej: ELŻBIETA MACH

Kierownik techniczny: STEFAN SŁOBODZIAN

Kierownik dz. adm.-gosp.: JERZY KOLAK

Oświetlenie: LUDWIK KOLANOWSKI

Akustyka: JACEK SIEWIOR i STANISŁAW TARASEK

Brygadier sceny: EDWARD GÓRSKI

Pracownia perukarska: ELWIRA i HENRYK JARGOSZOWIE

Prace modelatorskie: EDWARD SOLECKI

Prace malarskie: WŁADYSŁAW GRABOWSKI

Prace stolarskie: ZBIGNIEW SZCZUPACKI i BOGDAN WALENTOWICZ

Kierownictwo pracowni krawieckich: WŁADYSŁAWA BIRONT i ADAM KISZKA

Prace ślusarskie: ANTONI WTOREK

Prace tapicerskie: STANISŁAW KASPRZYK

ORGANIZACJA WIDOWNI

Kierownik: WŁODZIMIERZ BRODECKI

JOLANTA JEZIOREK, JANINA KOTARBA

Prowadzi sprzedaż biletów, przyjmuje zamówienia indywidualne i zbiorowe codziennie w godz. 9.00–16.00. Tel.: 427-66.

Redakcja programu: KRYSTYNA GRYGIERZEC

Opracowanie graficzne programu: MAREK CHLANDA

Adres teatru: PAŃSTWOWY TEATR LUDOWY

Kraków – Nowa Huta, os. Teatralne 34, kod: 31-948, tel. 432-26

(sekretariat dyrekcji) 427-66 (centrala – łączy z wszystkimi działami).

DN-8 1148/81 1.000 – F-18/1678

Cena 15 zł

Egzemplarz bezpłatny